

GÖÇ PREKARYALAŞMA VE KADIN EMEĞİ: TÜRKİYE'DE SURİYELİ KADINLARIN MEVSİMLİK TARIMSAL ÜRETİMDEKİ YERİ

Saniye DEDEOĞLU*

Öz: Bu makalenin amacı Türkiye'de geçici sığınma statüsü ile bulunan Suriyelilerin mevsimlik tarımsal üretimdeki konumlarını inceleyerek, göç, prekaryalaşma ve kadın emeği arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Türkiye'de sayıları 3,4 milyonu bulan Suriyeli, işgücü piyasasında prekaryalaşma eğilimlerini arttırırken, göç süreci ile beraber göçmen kadınlar, Suriyeli hanelerin yaşam mücadelesine önemli bir katkı sağlarken aynı zamanda da Türkiye'de ticari tarımsal üretimin gerçekleşmesi için ucuz ve kolay kontrol edilebilir emek arz etmektedir. Kadınların güvencesiz ve zorlu çalışma koşulları içeren tarımsal üretime tarım işçileri olarak dâhil olması, göç sürecinin kadın emeğinin prekaryalaştırması ile sonuçlanmaktadır. Göçmen kadın emeğinin prekaryalaşması sadece kadınların tarımsal üretime katılımı ile sınırlı kalmamakta kadın emeğinin ücretsiz ev içi hizmetlerde kullanımını da arttırmaktadır. Bu süreç kadın emeği üzerine olan baskıyı arttırmakta, kadınlar hem üretim hem de yeniden üretim faaliyetlerine daha uzun saatler çalışır hâle gelmektedir. Bunun yanı sıra, göç ve prekaryalaşma kadın emeği üzerine artan ataerkil kontrol anlamına da gelmektedir, makale boyunca tartışılacağı kadın emeği üzerinde ataerkil baskı ve kontrol en yoğun olarak genç kız çocukları üzerinde gerçekleşmektedir.

Anahtar sözcükler: toplumsal cinsiyet, göç, prekarya, tarım, Suriyeli mülteciler

Migration Precarisation and Women's Labour: The Role of Syrian Women in Turkey's Seasonal Agricultural Work

Abstract: The purpose of this article is to examine the role of Syrian workers, under temporary protection status in Turkey, play in the seasonal agricultural work by focusing on the the relationship between migration, women's labor and precarisation. Around 3,4 million of Syrians have been leading to further precarisation trend in the Turkish labour market. and refugee women's work and labour play an important role in the survival strategies of migrant families in Turkey. Syrian women not only make an important contribution to the struggle for survival but also deploy a cheap and easy-to-control labour source for the realization of commercial agricultural production in Turkey. Refugee women's work in the seasonal agricultural production that involves hars and insecure working conditions pays a path for further precarisation of women's work in Turkey. The precarisation of migrant women's labor is not the result of women's participation in agricultural production, but is also supported by the use of women's labor in unpaid domestic work. This process increases the pressure on women's paid and unpaid labour and women end up with working longer hours in both production and reproduction activities. In addition, migration process and precarisation hand in hand also mean an increased patriarchal control over women's labor, and this patriarchal suppression and control over women's labor will be discussed throughout the article.

Key words: gender, migration, precariat, agriculture, Syrian refugees

Dünya üzerinde işgücü piyasalarında ortaya çıkan güvencesiz, eğreti çalışma biçimlerini ve bu işleri yapan sayıları giderek artan çalışan kitlesini açıklamak için kullanılan prekarya kavramı, göç süreçleri ve göçmenler arasında özel bir ilişkiyi de barındırmaktadır. Bu ilişkinin en bariz ifadesi, hemen hemen her toplumda göçmenlerin güvencesiz işlerin önemli bir kısmını üstlenmesi ile ortaya çıkmaktadır. Son yıllarda ise kadın göçmenler de 3D (Dirty, Dangerous, Demeaning) olarak adlandırılan tehlikeli, zorlu, ve kirli işlerin önemli aktörleri hâline gelmişlerdir. Hizmetler, bakım hizmetleri, turizm

ve yiyecek sektörü gibi alanlarda ortaya çıkan işler kadın göçmenlerin ağırlıklı olarak çalıştığı işlerin başında gelmektedir. Tarımsal üretim ve imalat sanayi de kadın göçmenlerin istihdam edildikleri işler arasında yer almaktadır. Göçmenler buldukları ülkede yasal statülerine göre değişmekle birlikte, prekaryayı oluşturan işgücünün önemli bir bileşeni oluşturmaktadır.

Türkiye geniş enformel işgücü piyasası ile 1990'lerden beri uluslararası işgücü göçü alan ülkelere birine dönüşmüş ve özellikle Sovyetler Birliği'nin

*Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü
(Orcid No: 0000 2174-3076)

Geliş Tarihi / Received : 11.04.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 17.05.2019

yıkılması ile yüksek sayıda özellikle kadın göçü alan Türkiye aynı zaman da komşu ülkelerindeki istikrarsızlıkların sonucu olarak da yüksek sayıda sığınmacı için transit ülke konumuna gelmiştir. Farklı kanallardan gelmiş olsalar bile göçmenlerin ortak özelliklerinden biri Türkiye’de enformel sektörde farklı işler yapıyor olmalarıdır. Kadın göçmenler daha çok ev içi hizmetlerde ve bakım hizmetlerinde çeşitli işler yüklenirken, tarım, tekstil ve inşaat gibi işler de göçmen emeğinin çalıştırıldığı sektörlerin başında gelmiştir. 2011 yılında Suriye’deki savaştan kaçan Suriyeli sığınmacıların Türkiye’ye gelmesi ile başlayan süreç, Türkiye işgücü piyasasında prekaryalaşma eğilimlerini arttırırken, yoksulların rekabeti olarak adlandırılabilir enformel ve güvencesiz işler için göçmen ve yerli topluluklar arasında kıyasına bir ücret rekabeti yaratmaktadır. Tarım sektörü bu rekabetin en bariz yaşandığı sektörlerin başında gelmektedir (**Dedeoğlu, 2018**).

Bu makale Türkiye’de geçici sığınmacı statüsü ile bulunan Suriyelilerin mevsimlik tarımsal üretimdeki konumlarını inceleyerek, göç, prekaryalaşma ve kadın emeği arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Şüphesiz ki sayıları 3.4 milyonu bulan Suriyeli, Türkiye işgücü piyasasında prekaryalaşma eğilimlerini arttırırken, göç süreci ile beraber göçmen kadın emeği hem göçmen hanelerin yaşam mücadelesine katkı sağlarken hem de Türkiye’de ticari tarımsal üretimin gerçekleşmesi için ucuz ve kolay kontrol edilebilir emek biçimidir. Kadınların güvenceden yoksun ve zorlu çalışma koşulları içeren tarımsal üretime dâhil olması göç sürecinin kadınları prekaryalaştırması ile sonuçlanmaktadır. Göçmen kadın emeğinin prekaryalaşması sadece kadınların tarımsal üretime katılması ile sınırlı kalmamakta kadın emeğinin ev içi hizmetlerde kullanımı da şiddetlenmekte, kadının emek zamanı üzerinde baskı artmaktadır. Göç süreci ve prekaryalaşma kadın emeği üzerine artan ataerkil kontrol anlamına da gelmektedir, makale boyunca tartışılacağı gibi bu süreç en yoğun olarak genç kız çocukları tarafından yaşanmaktadır.

Mültecilerin işgücü piyasası entegrasyonu, prekaryalaşma ve kadın emeği

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) 2015 yılında dünya üzerinde 65.3 milyon kişinin zorunlu olarak yer değiştirdiğini ve bu sayının kayıtlar tutulmaya başladığından beri en yüksek seviye olduğunu duyurmuştur. Son yıllarda zorla yerinden edilmenin, sığınmacı ve mülteci akımlarının uluslararası göç akımlarını belirleyen öge olduğu da görülmektedir. Cohen ve Sirkeci bu nüfus kitlesinin küresel düzeyde ortaya çıkan krizlere cevap olarak

yerlerinden edildiğini vurgulamaktadır (**Cohen ve Sirkeci, 2016**). Zorla yerinden edilmiş kişilerin nüfus hareketliliği insanı yardım çerçevesinde ele alınırken, bu kişilerin işgücü piyasasına katılması, sosyal hak ve hizmetlere erişimi önemli sosyal konuların başında gelmektedir.

Zorla yerinden edilenlerin yaşadıkları travma ve psikolojik problemler yerleştikleri ülkelere uyum sağlamalarına engel teşkil ederken, bu göçmen grubu ekonomik nedenlerle göç edenlere nazaran yerleştikleri ülkeyle daha zayıf bağlar kurmaktadır. Göçmenlerin yerleştikleri ülkenin diline ilişkin becerileri, eğitim durumları ya da işgücü piyasası için sahip oldukları vasıf ve yetenekler göçmenlerin istihdamını yakından etkilemektedir. Ayrıca, sığınmacıların işgücü piyasasına girişlerini düzenleyen yasal düzenlemeler, sığınma başvurusunun değerlendirilmesinde geçen sürenin uzunluğu ve kalıcı hâle gelip gelinemeyeceği konusundaki belirsizlik, insani nedenlerle göç edenlerin işgücü piyasalarındaki durumunu yakından etkilemektedir. Bu engellerin yanı sıra, sığınmacıların göreceli olarak zayıf toplumsal ağları, barınma sorunları, travma ve şiddete maruz kalmalarından dolayı yaşanan sağlık problemleri, sığınmacıların işgücü piyasasındaki konumlarını yakından etkilemektedir (**OECD, 2016**).

Avrupa Parlamentosu tarafından hazırlanan bir rapora göre; sığınmacı statüsü ile gelen göçmenlerin aile birleşimleri ve çalışma amacı ile gelen göçmenlere göre daha zayıf bir işgücü piyasası uyumunu göstermektedir (**Avrupa Parlamentosu, 2016**). Avrupa Birliği (AB) genelinde sığınmacı olarak gelenlerin yüzde 50’sinin işgücü piyasasına katılımı AB ortalamasına göre altı ile sekiz yıl arasında sürerken, bu grubun yüzde 70 gibi yüksek bir katılımı sağlamak için 15 yıl gibi uzun bir zaman beklemek gerekmektedir. Fakat bu bulgulara rağmen, sığınmacılar statüleri onaylanıp yerleşim haklarını aldıktan sonra aynı yaş grubunda diğer göçmen gruplarına göre daha yüksek maaşlar ve uzun çalışma saatleriyle çalıştıkları kaydedilmiştir. Bunun arkasında yatan temel nedenin ise, yerleşim hakkı ile beraber göçmenlerin yaşadıkları ülkelerde kalıcı hâle geldiklerinden, insan sermayesine yatırım yapma eğilimlerinin yüksek olduğu vurgulanmaktadır.

Durumu sığınmacı kadınlar açısından değerlendirdiğimiz de ise çok daha dikkat çekici sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Kadın sığınmacıların işgücü piyasasına katılımları erkek sığınmacıların gerisinde kalmakta fakat bunun yanı sıra kadınlar; kültürel uyum, dil eğitimi, beceri kazanma ve istihdam gibi

alanlarda göç edilen ülkede kendilerine sunulan fırsatlara hem çocuk bakım yükleri hem de yerel kültürel kodlar nedeniyle yeterince katılamamaktadır (**Avrupa Parlamentosu, 2016**). Zorunlu koşullarla insani temelli göç eden (humanitarian migration) kişilerin başvurularının incelenmesi genellikle uzun sürdüğünden, bu kişilerin birçok ülkede iş gücü piyasasına yasal katılım haklarını elde etmeleri uzun yıllar alabilmektedir. Fakat bu durumda özellikle enformel sektörü geniş ülkelerde sığınmacıların enformel işlerde kayıtdışı çalıştıkları bilinmektedir. Tarımsal üretim gibi yerel emekle rekabetin olmadığı çalışma alanları sığınmacılara açılabilen ya da göçmenler düşük ücretli, düşük nitelikli gerektiren işlere mahkûm olmaktadır. Özellikle yüksek nitelikli kişilerin düşük ücretli işlere mahkûm olduğu, niteliklerini kullanamadıkları durumlar da sık sık yaşanmaktadır (**OECD, 2016**).

Göçmenler ve kadınlar son yıllarda giderek sayıları artan ve prekarya olarak adlandırılan sosyal bir grubun baş aktörleri hâline gelmişlerdir. Bireylerin maddi ve psikolojik refah düzeylerini yakından etkileyen istikrarsız ve güvencesiz çalışma koşullarında bulunan kişilerin oluşturduğu sosyal gruba verilen isimdir prekarya. 20. yüzyılın proleter sınıfına karşın, günümüzün prekaryası hem işgücü piyasasında kısmı bir varoluş sergilerken hem de yaşam seviyesinde bir gelire sahip işlere erişmek için ücretsiz aktivitelerini ve çalışmasını arttırmaktadır. Neoliberal kapitalist gelişmelerin bir sonucu ortaya çıktığı belirtilen prekarya iş güvencesinden yoksunluk, kısmı ve kısa süreli çalışma ile sonuçlanan güvencesizlik hâlidir (**Standing, 2014**). Kadınlar ve göçmenler Standing'in tanımladığı prekaryaya dâhil olan temel grupların başında gelmektedir, göçmen kadınlar ise hem göçmen olmak hem de kadın olmaktan dolayı çifte bir dezavantajın taşıyıcısı hâline gelmektedir.

Prekaryalaşma daha çok işgücü piyasasında kırılmalı referans etmek için kullanılsa bile prekaryalaşma sürecinin görece ve bulunduğu toplumsal yapıya göre şekil aldığı kabul edilse bile, bazı gelişmelerin prekaryalaşma olarak tanımlanabileceği vurgulanmaktadır. Vosko'ya göre prekaryalaşma ile işteki durum (kendi hesabına çalışma, yevmiyeli çalışma), çalışma durumu (tam-zamanlı, yarı-zamanlı, geçici ya da kadrolu gibi) ve işgücü piyasasının güvencesizliklerinin farklı boyutları ile içinde bulunulan sosyal durum (meslek, endüstri, ve coğrafya) ve sosyal lokasyon (ya da toplumsal cinsiyet, vatandaşlık gibi yasal ve politik kategoriler arasındaki etkileşim) arasındaki ilişkiden etkilenmektedir (**Vosko, 2010**). Campbell ve Price ise istihdamda

prekaryalaşma (precariousness in employment) ile kırılmalı çalışma (precarious work) arasındaki ayrıma dikkat çekmektedir. İstihdamda prekaryalaşma varolan işlerin karakterinde ortaya çıkan düşük ücret, düşük sosyal koruma ve çalışanların çalışma saatleri ve koşulları üzerinde azalan kontrolüne işaret ederken, kırılmalı çalışma genel olarak a-tipik standart dışı 'kötü' işleri tanımlamaktadır. Bu işlerde çalışmayı kabul eden ve güvencesizliğin sonuçlarını üstlenen işçiler ise kırılmalı ve güvencesiz koşullarda çalışan işçilerdir. Prekarya ise güvencesizlik, belirsizlik ve istikrarsızlık gibi koşulları ve onların sosyal, politik ve ekonomik sonuçlarını paylaşan sınıf olarak görülür (**Campbell ve Price, 2016**). Dünyanın birçok yerinde günümüz sosyal ve ekonomik hayatında prekaryanın markalaşmış temsilcisi özellikle de dökümanlı ve yasal olarak güvencesiz statüde olan göçmenler olmuştur. Göçmenlerin güvencesizlik ve belirsizlik ile şekillenen hayatları sadece göçmenlerin yaşamlarını tasvir etmez fakat aynı zaman da neoliberal işgücü piyasaları giderek katılaşıyor göç politikaları ile nasıl bir 'ultra prekaryalaşma tuzağı' yarattığını da göstermektedir (**Kooy ve Bowman, 2019**).

Göçmenlerin işgücü piyasalarına güvencesiz işler ile eklemlenmeleri ve 3D olarak adlandırılan işlerde yoğunlaşmalarının en bariz örneği ise tarımsal üretimdir. Tarım sektöründe varolan işler göçmenlere hem kayıt dışı çalışma alanı olarak kolay iş bulunurken hem de belgesiz göçmenlerin kamu idaresi tarafından görülmesi ve tespit edilmesi zor bir alan olduğundan, onlara gizlenme imkânı tanımaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) Aralık 2015'de yayımladığı araştırma, dünya genelinde 150 milyon göçmenin işgücünde var olduğuna ve bunların 16.7milyonunun tarım sektöründe çalıştığına işaret etmektedir (**ILO, 2016**). Avrupa Ekonomik Sahası (AES) ve Avrupa Birliği (AB) üye ülkelerinde çoğunluğu mevsimlik iş gücü ihtiyacını karşılayan dört milyonun üzerinde geçici işçi bulunduğu ve tahminlere göre bunların üçte ikisini ulusal ya da uluslararası göç sonucu gelen göçmen işçilerin oluşturduğu anlatılmaktadır. Birkaç gün ile sekiz aylık süre için istihdam edilen göçmen işçilerin çoğu AB'ye üye ülkelerden gelmektedir. Avrupa'nın önemli ekonomilerinden İspanya, Fransa ve İtalya gibi ülkelerde tarım sektöründe mevsimlik geçici işçi olarak çalışanların sayısı oldukça fazladır (**Kalkınma Atölyesi, 2016**).

Hizmetler sektörüne yönelen göçmen kadın emeği, göç literatüründe daha görünür olsa da kadın emeği geleneksel olarak tarımsal işgücünün vazgeçilmez

öğelerinden biridir. Dünyada tarımsal işgücünün yüzde 43'ünü kadınların oluşturduğu tahmin edilmektedir (FAO, 2011). Kadınların tarımsal istihdamı farklı çalışmaların konusu olmuş, bazı çalışmalar kadınların küçük ölçekli işletmelerdeki emeklerine odaklanırken diğerleri kadınların ticari tarımsal üretimde ücretli çalışma deneyimlerini ele almaktadır (Dolan, 2005; Whatmore, 1991; Hellio, 2014; Preibisch ve Encalada Grez, 2010; Sachs, 1991). Göçmen kadınların tarımsal üretimdeki yeri hizmetler sektöründeki çalışmaları kadar dikkat çekmese de sınırlı sayıdaki araştırma kadınların tarımsal üretimdeki rollerinin toplumsal cinsiyet rolleri ve ataerkil ilişkilerle nasıl yoğrulduğunu göstermektedir (Basok, 2004). Tarımsal üretim hem gelişmekte hem de gelişmiş ülkelerde sınıfsal, etnik ve toplumsal cinsiyet katmanlarına ayrıldığında bu katmanların etkileşimi tarımsal üretim için düşük ücretle çalışan ve sadık bir işgücü havuzu yaratmaktadır.

Tarımsal üretimde çalışan göçmen kadınların yaptıkların işlerin güvencesiz ve kırılabilir işler olarak nitelendirilmesinin işin yapılması sırasında varolan iş sağlığı ve güvenliği tehlike ve riskleri ve işçilerin yaşam ortamlarında katlanmak zorunda kaldıkları standart dışılıktan kaynaklanmaktadır. Tarımsal üretimde varolan işlerin niteliği nedeniyle tüm işçiler gibi kadınlar da belli tehlike ve risklere maruz kalmaktadırlar. Fakat tarımsal üretim sırasında iş sağlığı ve güvenliği, ruhsal ve fiziksel sağlık, üretim sağlığı ve genel sağlık açısından kadınların karşı karşıya kaldıkları zorlukların erkeklerden farklı olduğu söylenebilir. Örneğin fiziksel tehlikeler ile yaşam ve çalışma koşulları kadınların üreme sağlığında gebelik durumunda düşük, ölü doğum, anne ve bebek ölümleri ve diğer farklı etkiler olarak yansıtılmaktadır (UNFPA, 2012). Kadınların tarımsal üretim yapılan yerlerde sağlık hizmetlerine ulaşımında yaşadıkları sıkıntılar da, tarım işçisi kadınların kırılabilirlik ve güvencesizliklerine başka bir boyut katmaktadır (McLaughlin, 2008).

Türkiye'de mevsimlik tarımsal üretimde kadın emeği

Kentleşme ve nüfus hareketlerinin tarımsal üretimde yarattığı en önemli sonuçlardan biri, daha önce ailece yapılan üretimin en azından bir kısmının ücretli işgücü biçimlerini kullanmayı zorunlu kılmasıdır. İşte bu bağlamda, son yıllarda mevsimlik gezici tarım işçiliği hem daha görünür bir konu hâline gelmiş hem de ülkede yaşayan işçiler, tarla/bahçe sahipleri ve yerel nüfus başta olmak üzere ciddi sayıda nüfusu etkiler olmuştur. Mevsimlik gezici tarım işçiliği Türkiye'nin birçok bölgesinde

gerçekleşmektedir. Araştırmaların öne çıkardığı bölgeler ve ürünler; Karadeniz Bölgesi'nde fındık, Ege'de yaş sebze, Çukurova'da narenciye, yaş sebze ve pamuk, Orta Anadolu'da soğan, bakliyat, şekerpancarı, kayısı gibi ürünler iken, tarım işçileri genellikle bu ürünlerin çapa, toplama, kurutma ve serme işlemlerinde çalışmaktadır (MİGA, 2012).

Tarımsal üretimin olduğu yere yaşadıkları yerden göçen işçiler bu göçü daha çok aileleri ile birlikte gerçekleştirmekte ve bu nedenle mevsimlik tarımsal üretime kadın ve çocuk emeği yaygın olarak entegre olmaktadır. Tarım zaten geleneksel olarak kadın emeğinin yoğun olduğu bir sektör olup Türkiye'de kırsal alanda ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların hemen hemen hepsinin kadın olduğu bilinmektedir. Mevsimlik tarım işçiliği de buna bir istisna oluşturmamakta, kadınlar aktif olarak mevsimlik tarımsal üretime katılmaktadırlar (KEİG, 2015; Çınar, 2014; Çelik ve ark., 2015). Kadın emeği mevsimlik tarım işçiliği ile geçinen aileler için vazgeçilemezdir. Mevsimlik tarım işçiliğinin devamlılığı kadınların hem üretim hem de yenisinden üretim faaliyetlerine aldıkları role bağlanmış durumdadır. Çınar'ın da vurguladığı üzere burada tarımsal işgücünün feminizasyonundan bahsetmek mümkündür (Çınar, 2014). Öte yandan mevsimlik tarım işçiliğinde kadın emeği genel olarak geleneksel ataerkil değerler silsilesi içinde 'bağımlı' olarak görülmekte ve böylece kadın emeğinin ve bedeninin kontrol altında tutulduğu ve emeğe el konulduğu bir sürece dönüşmektedir. Çınar günlük ücretli kadın işçilerin özgür ücretli işçiler olmadıklarını ve bunun nedeninin bu kadınların kendi emek güçlerini metalaştıramamaları ve işgücü piyasasında kişisel iradelerinin bir sonucu olarak satamamaları olduğunu vurgulamaktadır. Birçok durumda kadınlar ödemeyi dahi görememekte, mevsimlik tarımsal üretime birey olarak değil ailenin ve hanenin üyesi olarak katılmaktadırlar (Çınar, 2014).

Türkiye'de mevsimlik tarım işçiliği yapan aileler ve elbette tarımsal üretimin kendisi için kadın emeğini çok daha önemli kılan dönüşümler sadece göçmenlerin tarımsal üretime katılması ve çok kültürlü, etnik yapıları farklı işçi gruplarının bu işi talep ediyor hâle gelmesidir. Bu durumda kadın emeği varlığı ailelerin tarımsal işgücü piyasasında sahip oldukları pazarlık gücünü yakından etkilemektedir. Kadın ve çocuk emeğinin varlığı ailelerin daha düşük ücretlerle ve daha zorlu koşullarla çalışabileceğini göstermektedir. İşte farklı grupların tarımsal üretimde varlığı, tarımsal üretimi kadın merkezli bir çalışma biçimi olmasının yanı sıra etnikleşmiş bir işgücü ile de

yapılmaktadır (**Dedeoğlu, 2018; Lordoğlu ve Aslan, 2016**). Tarım işlerinin vasıf gerektirmemesi ve işe ulaşımın kolay olması, geçici ve mevsimlik olarak işgücü talebinin hızla yükseldiği zamanlarda işgücü piyasasında hareketlilikleri sınırlanmış işçilerin daha çok bu işlere yöneldikleri görülmektedir. Mevsimlik gezici tarım işçiliği, Türkiye’de yüksek oranda Güneydoğu Anadolu illeri olan Şanlıurfa, Adıyaman, Mardin ve Diyarbakır gibi illerden gelen ve ‘doğulu’ olarak adlandırılan işçiler tarafından ağırlıklı olarak gerçekleştirildiğinden, hayli etnikleşmiş bir çalışma biçimidir. Mevsimlik tarımsal üretimde görülen bir diğer gelişme de bu etnikleşmenin sabit olmadığı, tarım işçiliğinin son yıllarda Türkiye’ye yönelen uluslararası göçmenlerin de yer almaya başladıkları bir iş olduğudur. Farklı coğrafi bölge ve ürünlerde farklı göçmen işçi grupları egemen hâle gelmiştir, örneğin, Karadeniz Bölgesi’nde Gürcü işçiler, Kuzeydoğu Anadolu’da Azerbaycanlı işçiler ve Güney illerinde yapılan tarımsal üretimde ise Suriyeli göçmen işçilerin çalışmaktadır (**Dedeoğlu, 2018**).

Uluslararası göçmenlerin tarımsal üretime işçi olarak katılımları, Türkiye’nin kırsal alanlarını bir nevi yoksulların rekabetinin sahnesi hâline getirmektedir. Tarımsal üretimde yer almak isteyen işçi gruplarının fazlaşması ve daha önce Türk/Arap/Kürt işgücü arasında ortaya çıkan rekabet, son yıllarda göçmenlerin varlığı ile daha da katmanlaşmış ve bu rekabetin şiddeti arttırmıştır. Bu dönüşümler, Türkiye’de kırsal alanların homojen toplumsal yapısını derinden etkilemekte ve kırsal alanları ve tarımsal üretimi farklı etnik ve kültürel grupların karşılaşma yerleri hâline getirmektedir. Örneğin, farklı grupların bu karşılaşmaları, ki zaman zaman ciddi gerilimleri de barındıran antagonistik karşılaşmalar olduğu söylenebilir, Karadeniz Bölgesi’nde fındık toplamaya gelen Kürt/Arap işçiler, fındık ve çay hasadında çalışmaya gelen Gürcü işçiler ve son halka olarak Suriyeli göçmenlerin çalışmaya geldikleri bir alana dönüşmüştür.

Bu katmanlaşma ve farklı grupların (etnik, kültürel, dini, kadın ve çocuk) tarımsal üretime dâhil edilmesi, tarımsal üretimin sürekli en ucuz ve kırılabilir işgücüne erişim stratejisi olarak görülebilir. Türkiye’de tarımsal üretimin devamlılığı işgücünün sürekli olarak daha da parçalanmış, katmanlaşmış ve çeşitlenmiş yapısı ile mümkün olabilmektedir. Neoliberal küresel piyasa işleyişine tamamen açılan tarım sektöründe üretim en ucuz işgücüne ulaşım ile mümkündür ve bu nedenle tarımsal üretimde arayış, işi en iyi yapabilecek en ucuz işgücünü üretime dâhil

edebilmektir. Ucuz işgücüne erişim ve işgücünün tarımsal üretim için ucuz hâle gelmesinde ve işçilerin düşük ücretlerle yaşamlarını devam ettirebilmelerinde kadın emeği ve bu makalenin konusu olan göçmen kadın emeğini kritik hâle getirmektedir.

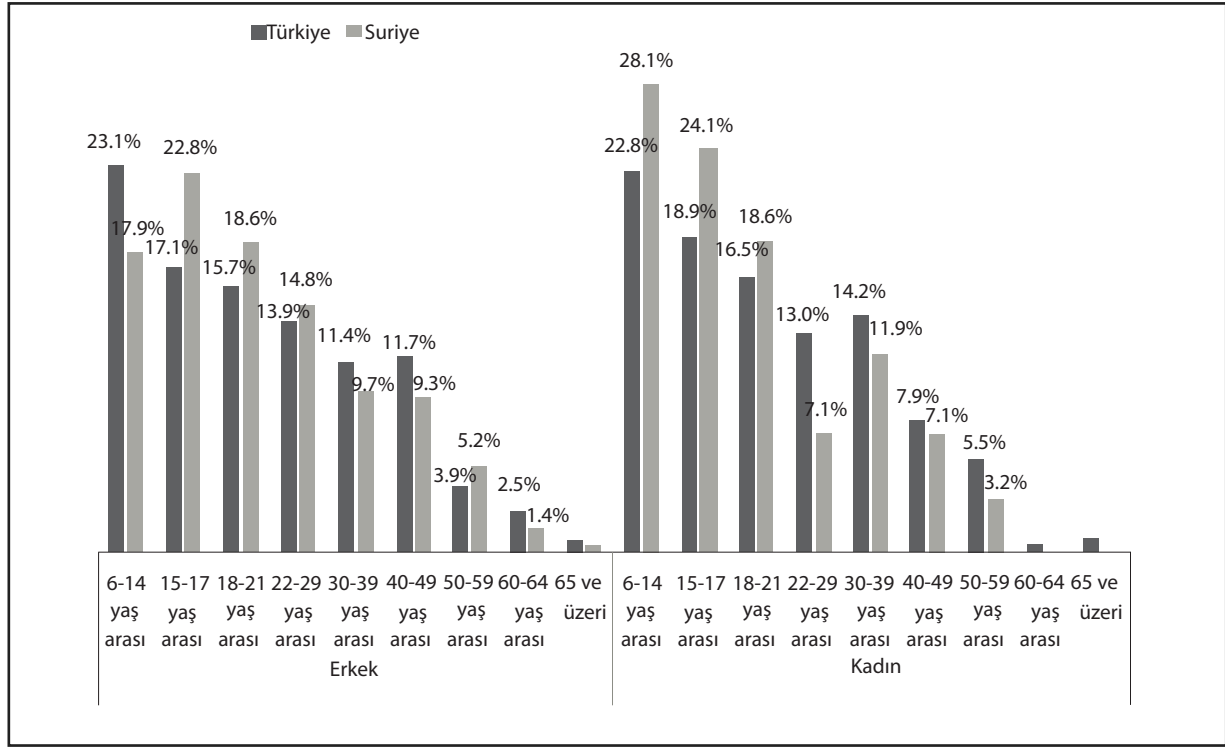
Türkiye’nin yeni yoksulları: Suriyeli tarım işçileri ve göçmen kadın emeği

Adana Ovası’nda tarım işlerinin çok önemli bir kısmı 2011 yılından itibaren aşamalı olarak Suriyeli göçmenlere bırakılmış durumdadır. Suriyeli işgücünün daha ucuz olması tarımda işgücü ücretlerinin aşağı doğru çekilmesine ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinden gelen yerli işgücünün sayısının giderek azalmasına neden olmuştur. Artık Suriyeli tarım işçilerinin Adana Ovası’nda karpuzdan, narenciyeye ve sebze kadar birçok ürünün üretimi gerçekleştirdikleri gibi, Adana Ovası’nın asıl tarım işgücü hâline gelmişlerdir. Adana Ovası’nın tarımsal işgücünün çok önemli bir kısmı Suriyeli ailelerden oluşurken, Urfalı ailelerin sayıları ise giderek azalmış yerli işgücü daha çok tarım aracılığı yapan ailelerle sınırlı hâle gelmiştir.

Kadın ve çocuk emeğine erişim: Tarım işçisi hane tipolojileri

Kadın emeğinin mevsimlik tarımsal üretimde yeri ve öneminin artması, belli tipolojik özelliklere sahip ailelerin mevsimlik tarımsal üretime katılabileceği göstermektedir. Bu tipolojik özelliklerin sadece Suriyeli değil fakat aynı zaman da Türkiyeli haneler içinde benzer özellikler gösterdiğini ifade etmek gerekmektedir. 2017 yılında Türkiye’de mevsimlik tarım işçiliği yapan hanelerin sosyal ve ekonomik profili araştırması kapsamında Adana ve Şanlıurfa illerinde bulunan 209 hanede yaşayan 1760 kişinin bilgisi derlenmiştir. Bu hanelerin 112’si Suriyeli göçmen, 97’si ise Türkiyeli’dir. Elde edilen verilere göre, hanelerde bulunan ortalama kişi sayısının Türkiyeli haneler için 8,8, Suriyeli haneler içinse 8,1 kişidir¹. Yine aynı veri, hanelerin genç yaş kompozisyonuna işaret etmektedir. Tarım işçisi hanelerin ortalama yaşı 16’dır². Araştırma kapsamındaki hanelerde (209 hane) yaşayanların yüzde 56,3’ü 18 yaş altı kişilerdir. Yani 1760 kişinin 991’i (536 Suriyeli, 455 Türkiyeli) çocuktur. Hane başına ortalama 4,7 çocuk düşmektedir.

Genç yaş kompozisyona sahip geniş çocuklu aileler Suriyeli göçmen ailelerin de özelliklerinin başında gelmektedir. Hanelerde cinslerin oranı birbirine çok yakındır, Suriyeli aileler için erkeklerin oranı yüzde 50,1, kadınların oranı ise yüzde 49,9’dur. 18 yaş ve altı kız çocuklarının sayısı kadın nüfusunun yarısıdır.



Grafik 1. Araştırma kapsamındaki hanelerde tarım işçiliği yapanların yaş ve cinsiyete göre dağılımı (yüzde)

Kaynak: Kalkınma Atölyesi, 2019.

Bu yaş grubu toplam kadın nüfusun yüzde 56,6'sını oluşturmaktadır. Bu verilerin işaret ettiği temel sonuçlardan biri göç edebilen kitlenin genç, dinamik ve hareket kabiliyeti yüksek kadınlar ve çocukları olduğu, yaşlıların ise çoğunlukla geride bırakıldığı ya da göç sürecini tamamlayamadığıdır. Bu hane temelli bir göç yaşandığına işaret ederken, zorunlu göçün ve göç etmek zorunda kalan ailelerin yapılarına ilişkin önemli bir bulgudur. Suriyeli haneler Suriyenin kırsal bölgelerinden gelip tarım işçiliği ile uğraşırken, eğitime erişim imkânlarının Suriyede de kısıtlı olduğu, 6 yaş ve üzeri Suriyeli nüfusun yüzde 42'sinin okur yazar olmadığı tespit edilmiştir. Düşük eğitim seviyesi Türkiye'ye geldiklerinde çocukların okula gitme imkânı bulamamış olması ile ilgili olsa bile örnekleme dâhil hanelerin Suriye'de de eğitim imkânlarına erişimi çok kısıtlı kalmıştır.

Göç, kadınların hem yaşam hem de çalışma pratiklerinde ciddi değişimler yaratmıştır. Adana'da araştırma kapsamında incelenen topluluk Suriye'de de kırsal alanlarda yaşayan ve kendi topraklarında küçük ölçekli tarım yapan ailelerden oluşurken bazı ailelerin tarımsal üretime katılmaları ise göç sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Göç bu ailelerdeki bireylerin tarımsal üretimde çalışmaya başlamalarına ve zorlu çalışma koşullarında hayatlarını

devam ettirme mücadelesinin daha da çetinleşmesine neden olmuştur. Orta sınıf mesleklere mensup bireylerin tarlalarda günlük yevmiye kazanmak için çalıştığına sık sık rastlanmıştır. Birçok ailede, erkek, kadın, çocuk ve bazen hamile, engelli, yaşlı herkes çalışma sürecine katılmaktadır. Bir ailenin geçiminin sağlanması çalışabilecek bütün bireylerin çalışması ile mümkündür.

Mevimlik tarım işçiliği ekipler hâlinde organize olduğundan, ekipler hâlinde çalışmak ve çalışılacak işlerin ekip olarak bulunması nedeniyle, tarım işçiliği yapan haneler genellikle çok çocuklu olup, akrabalar birlikte hareket ederek iş ekipleri kurmaktadır. Bu aynı zamanda mevsimlik tarım işçisi grupların kendi içinde homojen olmayan katmanları bulunmasına neden olmakta, kadınlar ve çocuklar bu katmaların önemli bileşenleridir. Kadınlar bu ekiplerin önemli üyeleridir. Mevsimlik gezici tarım işçi hanelerin hem kadın hem de çocuk emeğine erişimi onların tarımsal işgücü piyasasında pazarlık güçlerinin önemli bir ayağı olduğu yukarıda işaret edilmişti. Hanehalkının tipolojik özellikleri de geniş ve çok çocuklu aileler ve genç yaş kompozisyonunu öne çıkarmaktadır. Bu özellikler hanelere hem daha çok aile üyesini tarımsal işgücüne dâhil etmesini ve bu yolla hane gelirini arttırmalarının mümkün kılmaktadır.

Tablo 1. 18 yaş altı kız çocuklarının beyan edilen faaliyetleri

| | 0-5 yaş arası | 6-14 yaş arası | 15-17 yaş arası | Toplam |
|--------------------|---------------|----------------|-----------------|-------------|
| Tarım dışı işçi | 0 (0%) | 0 (0%) | 1 (0,08%) | 1 (0,2%) |
| Ev eksenli çalışma | 0(0%) | 17 (6,3%) | 8 (6,6%) | 25 (5%) |
| Öğrenci | 0 (0%) | 45 (16,7%) | 1 (0,08%) | 46 (9,3%) |
| Engelli | 0 (0%) | 3 (1,1%) | 1 (0,8%) | 4 (0,8%) |
| Tarım işçisi | 0 (0%) | 129 (47,8%) | 109 (89,3%) | 238 (48%) |
| Hasta | 0(0%) | 0 (0%) | 2 (1,6%) | 2(0,4%) |
| Çocuk | 104 (100%) | 76 (28,1%) | 0 (0%) | 180 (36,3%) |
| Toplam | 104 (100%) | 270 (100%) | 122 (100%) | 496(100%) |

Kaynak: Kalkınma Atölyesi 2019

Kadınların tarımsal üretimde ücretli çalışması

Mevsimlik gezici tarım işçiliği hanelere odaklanan araştırmalar, bu hanelerde kadınların çalışma oranlarının Türkiye'deki genel kadın istihdam oranlarından daha yüksek olduğuna işaret etmektedir (**Dedeoğlu ve Bayraktar 2018**). Fakat kadınların çalışması sadece ücretli çalışma ile sınırlı kalmakta, tarım işçiliği yapan haneler için kadınların üstlendikleri yeniden üretim faaliyetleri yaşamsal öneme sahiptir. Özellikle mevsimlik tarım işçilerin konakladıkları çadır yerleşimlerinde yaşayan ailelerin yaşamlarını idame ettirmeleri için gerekli olan yeniden üretim faaliyetleri için kadınlar çok uzun zaman harcamaktadır. Yemek yapmaktan, çocuk ve yaşlı bakımına kadar birçok faaliyet modern hayatın sağladığı gereçler, olanaklar ve hizmetler olmadan yerine getirilmektedir. Bu da kadınların daha uzun zaman çalıştıklarını göstermektedir. Göç ile kadınların ücretli ve ücretsiz emek zamanları arttığı gibi kadınların hem ücretli hem de ücretsiz emekleri üzerinde ciddi bir baskı oluşmaktadır. Kadınların haneye yaptığı tüm bu katkılar, kadının emeğini göçmen hanelerin yaşamları için hayati hâle getirmektedir.

Genç ve kadın nüfusun her iki örneklemede de ağırlıklı olması tarım işçiliğinin ekip işi olması nedeniyle ailelerin beraber hareket etmesini ve ailedeki kadın ve kız çocukların emeklerinin tarımsal üretime entegre edildiğini göstermektedir. 2016 yılında Adana'da tarım işçiliği yapan Suriyeli hanelerden toplanan veri, Adana'da tarım işçiliği yapan Suriyeli ailelerde de kadın istihdam oranlarının yüzde 40 olduğunu göstermektedir. Yine bunu takip eden 2017 çalışması ise, toplam kadın nüfusunun yüzde 57,8'i (507 kişi) tarım işçisi olarak çalıştığını, bunun yüzde 46,9'u ise (238 kişi) 18 yaş altı kız çocuklarından oluşturduğunu göstermektedir.

18 yaş altı kız çocuklarının ne tür faaliyetlerle meşgul olduklarını gösteren Tablo 1 ise, bu yaş grubunun

neredeyse yarısının tarım işçisi olduğuna işaret etmektedir. 6-14 yaş grubunu kız çocuklarının yüzde 17'si öğrenci iken, yüzde 47,8'i tarım işçisidir. 15-17 yaş arasında kız çocuklarının neredeyse tümü tarım işçisi olarak çalışmaktadır. Kız çocuklarının çalışmadıkları zamanlarda ev işleri ve çocuk bakımında annelerine veya diğer yetişkin kadınlara destek olduklarını ve bu şekilde hanelerinin geçimlerine katkıda bulduklarını yukarıda da vurgulanmıştır. Kadın emeği tarım işçisi haneler için vazgeçilmezdir ve bu emeği kontrol etmek için çok çeşitli yöntemler kullanılmaktadır.

Kız çocukların tarımsal üretimde yaygın çalışması aynı zamanda tarımsal üretimde çocuk işçiliği sorununa da işaret etmektedir. Bu hanelerde yaşayanların mevsimlik gezici tarım işçiliği pratiklerine bakıldığında, genç yaş kompozisyonunun bir sonucu da olarak hem Suriyeli hem de Türkiyeli hanelerde çalışanların yaşı çok düşüktür. Hem kız hem de erkek çocuklar erken yaşlarda çalışmaya başlamakta ve işçilerin çoğunu oluşturmaktadırlar. Tarım işçiliği yapan hanelerde 6-14 yaş arasında çocukların yüzde 46'sı, 15-17 yaş arası çocukların ise yüzde 92'si tarım işçiliği yapmaktadır. Suriyeli göçmenler arasında okula giden çocuk sayısı çok azdır, yine Türkiyeli ailelerde ise 6-14 yaş arasındaki çocukları sadece yüzde 34'ü okula devam etmektedir. Göç süreci tarımsal üretimde zaten yüksek olan çocuk işçiliği rakamlarını daha da yukarı doğru sıçratmıştır.

Kadınların tarımda ücretli işçiliği var olan zorlu çalışma koşullarında ortaya çıkmaktadır. Mevsimlik tarım işçiliğinde gün içerisinde çalışma süresi, haftada çalışılan gün sayısı ve alınan ödemeler açısından cinsiyete bağlı farklılıklar genellikle bulunmamaktadır. Kadınların ortalama çalışma süresi 11 saat, erkeklerin ise 11 saat 23 dakikadır. Tüm cinsiyetler için de ortalama 11 saat 11 dakikadır. Bir hafta içerisinde kadınlar ortalama 5,11 gün, erkekler

Tablo 2. Araştırma kapsamındaki hanelerde çocuklar için beyan edilen aktiviteleri

| Yaş Grubu | Çalışma durumu | Türkiyeli | Suriyeli | Toplam |
|-----------------|--------------------|-------------|-------------|-------------|
| 6-14 Yaş Arası | Ev eksenli çalışma | 3 (%1,2) | 14 (%5,1) | 17 (%3,2) |
| | Öğrenci | 87 (%34,5) | 0 | 87 (%16,5) |
| | Engelli | 1 (%0,4) | 3 (%1,1) | 4 (%0,8) |
| | Tarım işçisi | 123 (%48,8) | 123 (%44,6) | 246 (%46,6) |
| | Çocuk | 38 (%15,1) | 136 (%49,3) | 174 (%33) |
| | Toplam | 252 | 276 | 528 |
| 15-17 Yaş Arası | Tarım dışı işçi | 2 (%1,9) | 0 | 2 (%0,8) |
| | Ev eksenli çalışma | 2 (%1,9) | 6 (%4,4) | 8 (%3,3) |
| | Öğrenci | 2 (%1,9) | 0 | 2 (%0,8) |
| | Engelli | 1 (%1) | 3 (%2,2) | 4 (%1,7) |
| | Tarım işçisi | 96 (%92,3) | 127 (%92,7) | 223 (%92,5) |
| | Hasta | 1 (%1) | 1 (%0,7) | 2 (%0,8) |
| | Toplam | 104 | 137 | 241 |

Kaynak: Kalkınma Atölyesi, 2019.

ise 5,16 gün çalışmaktadırlar. Adana verisinden elde edilen bu bulgular tarım işçiliğinin uzun ve yorucu bir çalışma olduğuna işaret etmektedir. Çalışma gününün uzunluğu ve eğer iş varsa haftanın 7 gününe uzayan çalışma günlerinin yanı sıra çalışma sırasında işçilerin ve özellikle kadın işçilerin iklim etkilerine (aşırı sıcak, soğuk, rüzgar, yağmur) ve yaşadıkları zorlu fiziksel çalışma (ergonomik koşullar gibi, örneği sürekli eğilme, aynı hareketi tekrar etme gibi) koşullara katlanmaları gerekmektedir.

Mevsimlik tarım işçiliğinin çalışma koşulları ve hanelerin bu işleri yapmak için katlandıkları zorluklar, bu işi yapan grupların prekaryalaşmasında önemli etkenlerin başında gelmektedir. Kadınların yaptığı mevsimlik gezici tarım işçiliği yanı sıra iş günlerinin uzunluğu, ev işlerinin devamı olan yemek, temizlik, çocuk bakımı gibi pek çok işin kadınların omuzlarında olması, zor koşullarda gerçekleştirilen yeniden üretim faaliyetlerinin zaman ve emek maliyeti kadınların çifte kırılğanlığının ana eksenini çizmektedir. Kadınlar günde ortalama 16-18 saat çalışırken, bu uzun çalışma gününde en büyük yardımcıları ise yine kız çocuklarıdır. Kız çocukları ev içi iş yükünün büyük bir kısmını üstlenmektedir. Yemek yapma, ekme pişirme, su taşıma, odun toplama, ateş yakma, çadır temizliği gibi işleri yapmaktadırlar. Ayrıca, kendilerinden küçük kardeşlerinin bakım sorumluluğunu da almak zorunda kalmaktadırlar. Mevsimlik kadın tarım işçileri genel olarak sigorta, sosyal güvenlik ve özel olarak da analık sigortası hakkından mahrumdurlar. Yetersiz hijyen koşulları, düşük sosyo-ekonomik düzey, genç yaşta evlenme ve beraberinde adölesan gebelikler, çok sayıda ve sık aralıklarla gebelik ve doğum, tarım

alanlarında doğum öncesi, sırası ve sonrası sağlık hizmetine erişememe annenin ve bebeğin sağlık risklerini artırmakta hatta ölümlerine bile neden olabilmektedir.

Kadın emeğinin ataerkil kontrolü: Maskülen aura

Tarımsal üretimdeki işçilik ücretlerinde kadın ve erkek arasında bir fark olmamakla beraber ücretler açısından kadınların herhangi bir söz hakkı olmadığını ve ücretlerin hanenin reisine ödendiğini belirtmek gerekir. Tarım işçiliğinin organize edilmesinde en belirgin özellik bu işin ekipler hâlinde yapılması ve tarım aracısı denilen kişinin bu ekipleri kurarken hangi haneden kaç kişinin işe gideceği üzerinde belirgin bir karar alma gücü bulunmasıdır. Bu kararlar genellikle hane reisi ve tarım aracısı tarafından alınır ve ücretler de tarım aracısı tarafından hane reisine ödenir. Hane içinde çoğunlukla kadınların ve çocukların çalışıyor olduğu durumlarda bile tarım araçları ücret ödemelerini hanenin erkek reisine yapmaktadır. Adana'ya Şanlıurfa'dan gelen tarım işçilerinin yaşadığı bir çadır alanında 40-45 yaşlarında Suriyeli bir erkek kendisinin çalışmak için çok hasta ve yaşlı olduğunu söyledikten sonra, iki oğlu ve kızının tarlalarda çalıştığını, ama onlara yapılan ödemeleri kendisinin takip ettiğini ifade etmiştir. Başka bir görüşmede, hane reisi olarak tanıtılan erkeğin tarla işinde çalışmadığı, ama hanenin çalışan bireylerinin ücretlerinin hanenin babasına ödendiği söylenmiştir. Erkek tarım araçları, özellikle kadın ve çocuk işçilerin ücretlerini hanenin erkeğine ödeyerek, ataerkil hegemonyayı güçlendirmektedir. Kadın ve çocukların emekleri ise erkek egemenliğinin devamlılığı için araçsallaştırılmıştır. Hanenin yetişkin erkeklerinin çalışmadıkları ve hanenin geçiminin kadınlar ve

çocuklar üzerinden yürütüldüğü durumlarda bile bir haneden kaç kişi ve kimlerin çalışacağı sadece erkeklerin bir araya geldiği ortamlarda kararlaştırılmaktadır. Bir hanede çalışan bireylerin ücretleri o hanenin erkek reisine ödendiğinden, erkeklerin hanenin geçimini sağlamadıkları ortamlarda bile ataerkilliğin temel dinamikleri korunarak devam ettirilmektedir. İş ayarlamaları ve ücret ödemeleri üzerinden erkekler arasında kurulan bu güç birliği, *maskülen aura*³ denilebilecek bir durum yaratarak kadınlar ve çocuklar üzerinde kurulan ataerkil kontrolün devamını tesis etmektedir. Kadınların ve çocukların tamamen dışlandıkları bu ilişki ağları sayesinde kadınların ve çocukların hem emeklerine el konulduğu hem de emekleri erkek egemenliğinin devamlılığı için araçsallaştırıldığı görülmektedir.

Evlilik ve toplumsal cinsiyet

Evlilik kızların çocukluktan yetişkinlik hayatına adım atmasında önemli yüksek bir öneme sahiptir ve aslında evlilik yoluyla kadınlar, kurulu ataerkil değerlerin taşıyıcıları ve bir sonraki kuşaklara aktarıcıları hâline gelmektedirler. Kadınlar bunu daha çok annelik ve eşlik konuları üzerinden yerine getirirler. Suriye toplumunda da geleneksel ataerkil değerler kadınların hem hanedeki hem de toplumdaki konumunu annelik ve eşlik üzerinden tanımlamaktadır. Bu tutumun en bariz sonuçlarından birisi, bir sonraki bölümde detaylıca ele alınacak olan eğitim olanaklarına kızların ve erkek çocukların eşitsiz bir şekilde erişimidir. Buna ek olarak kadınların medeni durumu hem ev içi hem de işgücü piyasası konularını yakından etkileyen bir faktör olarak görülmektedir.

Adana'da tarım işçiliği yapan Suriyeli topluluk, kız çocuklarının genel olarak erken yaşlarda evlendirildiği, birden fazla eşle evliliklere (kumalık) sık rastlanan ve kadın başına düşen çocuk sayısının fazla olduğu bir topluluk olarak tanımlanabilir. Yapılan görüşmeler ve gözlemler göçün kadınların evlilik yaşlarında herhangi bir değişiklik yaratmadığını göstermiştir. Fakat Suriye'den gelen farklı etnik ve kültürel gruplardaki kadınların evlilik yaşlarına ilişkin farklı pratikler olması dikkat çekicidir. Bazı gruplarda kadınların 20 yaşından önce evlendirilmediği öne sürülmüşken bazı gruplar 15 yaşından itibaren evlilikleri onaylamaktadır. Göçmen topluluklarda, göçün hanenin yaşamı üzerinde yarattığı riski yok edene kadar hane halkı üyelerinin haneden ayrılmasına izin verilmeyeceği gibi bir yaklaşıma Adana'da rastlanmamıştır. Geleneksel pratiklerin; düğün, doğum gibi devam ettirildiği söylenebilir. Birkaç görüşmede Suriyeli kadınların

Türkiyeli erkeklerle evlenmesinin istenmeyen bir durum olduğu paylaşılmış ve bunun nedeni olarak eğer bir gün Suriye'ye dönülürse Türkler ile evli kadınların Türkiye'de kalmak zorunda kalacağı olmuştur. Buna engel olmak için, bazı durumlarda genç kızların Türkiyeli erkeklerle evlenmesi riski nedeniyle apar topar evlendirildikleri de belirtilmiştir.

Kadının yeniden üretim faaliyetleri ve prekaryalaşma

Prekaryalaşmanın önemli göstergelerinden biri ücretli iş için ücretsiz emek zamanını giderek artan bir kısmının harcanması olarak işaret edilmiştir. Mevsimlik tarım işçiliği yapan hanelerde işe erişim ve çalışmanın devam ettiği mevsimde yaşamın idame ettirilmesi için çok fazla emek zamanı harcamak gerektiği gibi bu meşakkatli bir süreçtir. Mevsimlik tarım işçiliği ailelerin normalde yaşadıkları yerleri bırakıp yılın belli bir dönemi çoğunlukla çadır bölgelerinde yaşamayı gerekli kıldığından, çadırdaki hayatın devamlılığı kadınların yeniden üretim faaliyetleri için daha uzun zaman harcamasını gerektirmektedir. Araştırma kapsamında incelenen bazı Suriyeli haneler ise sürekli çadırdaki yaşamaktadır ve bazı aileler ise yılın belli dönemlerinde çadırlarını başka illere taşıyarak o bölgedeki tarımsal üretime katılmaktadır. Geçici bir yaşamın idame ettirilmesi ve çadır alanlarında yemek, bulaşık ve çamaşır gibi faaliyetlerin gerçekleştirilmesi kadınların omuzlarına yüklenmiş durumdadır.

Kayıtdışılığın, güvencesizliğin, sömürü ve ihlallerin çarpık bir şekilde normal koşullar ve gerçeklik hâline geldiği mevsimlik tarımsal üretimin çalışma pratiğinde, göçmen olmanın üzerine bir de kadın olmak ek yükler, ek zorluklar, ek sömürüler getirmektedir. Kadınların ve kız çocukların çalışma saatleri yalnızca tarlada geçirdikleri zamanla ölçülmemeli, ev içinde gerçekleştirdikleri yenden üretim faaliyetleri için harcadıkları zaman göz ardı edilmemelidir. Kadınların ücretli istihdama katılmalarının önündeki en büyük engel ise hane içinde yine bu alanda gerçekleştirmek zorunda oldukları faaliyetlerdir. Çalışmayan kadınların çalışmama nedenleri çeşitlilik gösterse de yine *eviçi işler* ön plana çıkmaktadır. Nedenler arasında çocuk bakma, hamile ve hasta olmak, ev işleri ve yaşlı olmak çoğunlukta. Örneğin, çalışmayan 22-29 yaş grubu kadınların yüzde 70'i çalışmama nedeni olarak çocuk bakımına işaret etmektedir. Bu neden 30-39 ve 40-49 yaş arasındaki kadınlar için de ön plandadır. Kadınlar 50-59 yaşına ulaştıklarında çalışmamanın asıl nedeni olarak sağlık sorunları ön plana çıkmaktadır (**Kalkınma Atölyesi 2016a**).

Tarım işçiliği yapan ve çadır yerlerinde yaşayan Türkiyeli olsun Suriyeli olsun aileler benzer ekonomik ve sosyal bir yapıya sahiptir. Tarlada geçirilen uzun günlük çalışma saatlerini küçük çay ve yemek molaları ile bölen işçileri öğlen yemeklerini evden yanlarından getirmektedir. Özellikle yazın sıcağında Adana gibi bir yerde yemeklerin bozulmadan korunması bir sorun oluştururken, tarım işçisi ailelerde işçilerin bakım ihtiyaçları evde kalan kadınların ücretsiz çalışması ile karşılanmaktadır. Ailelerinin günde üç öğün beslemek zorunda olan kadınlar, ekmeği evde kendileri yaptıklarından aslında günün çok uzun bir zaman yemek pişirmek için harcamaktadırlar. Ailelerin minimum beş kişilik olduğu düşünüldüğünde, kadınların çadır yerlerinden gerçekleştirdikleri yerinden üretim faaliyetleri ciddi bir emek ve zaman gerektirmektedir.

Suriye'den göçün kadın istihdamı üzerine yarattığı en çarpıcı gelişme, kadınların normal koşullara göre yüksek oranlarda ücretli işlerde çalışmalarıdır. İstihdam dışında kalan kadınların görevi ise çalışan hanehalkı üyelerinin bakım ve yeniden üretim görevlerini yerine getirmektedir. Bu açıdan göç kadınların hem ücretli hem de ücretsiz emekleri üzerinde önemli bir baskı yaratmakta, hanelerin ayakta kalma stratejileri büyük oranda kadınların omuzlarına yüklenmektedir.

Sonuç

Bu çalışma Türkiye'de göç, prekaryalaşma ve kadın emeği arasındaki ilişkiyi Suriyeli kadınların mevsimlik tarımsal üretimde yerini inceleyerek irdelemektedir. Çeşitli zamanlarda yapılan ve özel olarak Adana'da çalışma Suriyeli göçmenler ile yapılan anket ve alan araştırması sonuçlarına dayanılarak göçmen kadınların çalışma ve yaşam koşullarını ele almıştır. Suriye'deki iç savaş sonucu ülkelerini terk etmek zorunda kalan göçmenler, Adana'da ücretli tarım işçiliğinin bir parçası hâline gelmektedirler. Suriyeli tarım işçileri yerli tarım işçilerine göre daha düşük ücretlerle çalışmaktadır. Düşük ücretler Suriyeli işçilerin tarımsal üretimde yayılmasının temel dinamiğini oluşturmaktadır. Tarım işleri göçmenler için, özellikle de geniş aileler için çok sayıda kişi çalıştıktıklarında piyasada diğer işlerden elde edecekleri gelirlerden daha fazla gelir elde edebilme potansiyeli taşımaktadır. Tarım işleri uzun saatler, zorlu çalışma koşullarını içermektedir. Bu zorluklara ailelerin çadır yerlerindeki yaşam koşulları da eklenmektedir.

Tarım işçiliği yapan aileler Suriye'de kırsal alandan gelmeleri, düşük eğitim seviyesi ve kalabalık hane

yapıları ile tanımlanabilmektedir. Bu hanelerin geçim stratejilerinde tarım işçiliği önemli bir yer tutmaktadır. Kadınlar da bu üretime katılmakta ve ailelerin göç sonrasında hayatta kalma mücadelesinin temel taşı hâline gelmektedirler. Göç sürecinin kadınlar üzerine en bariz etkilerinin, kadınların ücretli çalışma oranlarında artışlar ve yeniden üretim faaliyetleri için harcanan zamanda artışlar olarak ortaya çıktığı gözlenmektedir. Çocuk işçiliğinin ve kız çocuklarının arasında çalışmanın yaygın olması kadınların zaten yüksek olmayan eğitim seviyelerinin göçle beraber daha da kötüleşmesi anlamına gelmektedir. Sağlık hizmetlerine erişim konusunda da ciddi sıkıntılar yine en çok kadınları etkilemektedir.

Kadınların ücretli ve ücretsiz çalışmasında göç süreci ile yaşanan bariz artışlara karşın, kadın emeğinin hem ataerkil hem de kapitalist ilişkiler sonucu esir alındığı görülmektedir. Göçmen kadınlar Türkiye'deki tarım sektörü için ucuz emek sağlarken, ücretli çalışmalarının karşılığı ücretlerini asla kullanamamakta, kazançlarına ailelerinde varolan ataerkil süreçler sonucu el konulmaktadır. Sadece ücretleri değil aynı zaman da kadınların emeği de tarımsal ücretli çalışma işlerinin erkek egemenliğinde düzenlenen yapısı içinde ataerkil kontrol altındadır. Kadın emeği ailenin erkek reisi, erkek olan tarım aracı ve erkek toprak sahibi tarafından organize edilen ücretli tarım işçiliğinin görünmez pazarlık konusudur.

Bunların dışında göçmen kadınlar Türkiye'de sosyal dışlanma üreten en yoksul kesimlerin üstelendiği bir iş olan tarım işçiliği yaparak toplumun en dezavantajlı kesimi hâline gelmektedirler. Çalışma ve yaşam koşulları ücretli tarım işçiliğinin hangi sosyal grup tarafından yapılırsa yapılsın bu grupların yoksulluğunu ve sosyal dışlanmasını yeniden üretmektedir. Fakat bu gruplar içinde en çok kadınlar ve çocuklar tarımsal üretimin ve çadır koşullarında yaşamının yükünü omuzlamaktadır. Araştırma, çocukların erken yaşlarda ailelerin geçimlerini sağlamak gibi bir sorumluluk ile yaşadıklarını gösterirken, kadınların birçok görevi aile içinde orantısız olarak üstelenen grup olduğuna işaret etmektedir.

Kayıt dışılığın, güvencesizliğin, sömürü ve ihlallerin çarpık bir şekilde normal koşullar ve gerçeklik hâline geldiği bu çalışma pratiğinde, göçmen olmanın üzerine bir de kadın olmak ek yükler, ek zorluklar, ek sömürüler getirmektedir. Suriyeli kadınlar Adana'da gerçekleştirilen tarımsal üretimin işçileri olarak karşımıza çıkmakta, sadece çocuk bakımı ve yaşlılık gibi nedenlerle çalışmaktan uzaklaşmaktadır. Göçün kadın istihdamı üzerine yarattığı en çarpıcı

gelişme, kadınların normal koşullara göre yüksek oranlarda ücretli işlerde çalışmalarıdır. İleride de incelenecek olan, istihdam dışında kalan kadınların görevi ise çalışan aile üyelerinin bakım ve yeniden üretim görevlerini yerine getirmektedir. Bu açıdan göç kadınların hem ücretli hem de ücretsiz emekleri üzerinde ciddi bir baskı yaratmakta, ailelerin ayakta kalma stratejileri büyük oranda kadınların omuzlarına yüklenmektedir.

Dipnotlar

1. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre; Türkiye'de 2016 yılında ortalama hanehalkı büyüklüğü 3,5 kişi olarak tespit edilmiştir. 2016 yılında ortalama hanehalkı büyüklüğünün en yüksek olduğu iller 6,7 kişi ile Şırnak, 5,9 kişi ile Hakkari ve 5,8 kişi ile Şanlıurfa'dır.
2. ADNKS sonuçlarına göre, Türkiye'de ortalama (ortanca) yaş erkeklerde 30,8 iken, kadınlarda 32 olarak belirlenmiştir. Ortanca yaşın en yüksek olduğu iller sırasıyla 39,6 ile Sinop, 39,1 ile Balıkesir ve 38,8 ile Edirne iken, ortanca yaşın en düşük olduğu iller ise sırasıyla 19,5 ile Şanlıurfa ve Şırnak, 20,5 ile Ağrı ve 20,8 ile Siirt'tir .
3. Maskülen aura, kavramı burada mevsimlik tarım işçisi hanelerdeki kadın ve çocuklar üzerindeki ataerkil kontrolü açıklamak için kullanılmaktadır. Maskülen aura kadın emeğinin görünmez kılınmasına neden olmaktadır. Kadınlar erkeklerle bağımlı halde olmanın yanısıra kendi varoluşlarını da hissetmemekte, bu bağımlılık ilişkisini içselleştirmektedirler.

Kaynakça

- Avrupa Parlamentosu** (2016) *Labour Market Integration of Refugees: Strategies and good practices*, Directorate General for Internal Policies, Policy Department A. Economic and Scientific Policy. Erişim tarihi 28 Şubat 2016. [www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/578956/IPOL_STU\(2016\)578956_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/578956/IPOL_STU(2016)578956_EN.pdf)
- Basok, T.** (2004). *Human rights and citizenship: The case of Mexican migrants in Canada*. *Citizenship Studies*, vol. 8, No. 1 (Spring), pp. 47-64.
- Cambell, I., Price, R.** (2016) 'Precarious Work and Precarious Workers: Towards an Improved Conceptualisations' *The Economic and Labour Relations Review*, 27(3), 314-332.
- Cohen; J., Sirkeci, I.** (2016) A record 65.3 million people were displaced last year: What does that number actually mean?, *The Conversation: Academic Rigour, Journalistic Flair*. Erişim tarihi 15 Ocak 2016 theconversation.com/a-record-65-3-million-people-were-displaced-last-year-what-does-that-number-actually-mean-61952.
- Çelik, K., Şimşek, Z., Yüce Tar, Y., Kırcı Duman, A.** (2015) *Gezici Mevsimlik Tarım İşinde Çalışan Kadınların Çalışma ve Yaşam Koşullarının İrdelenmesi*, Dünya Bankası, Ankara.
- Çınar, S.** (2014). Öteki "Proleterya": De-proletarizasyon ve Mevsimlik Tarım İşçileri. *Notabene Yayınları*, Ankara.
- Dedeoğlu, S.** (2018) *Tarımsal Üretimde Göçmen İşçiler: Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine*, Çalışma ve Toplum, No: 56.
- Dedeoğlu, S. ve S. Bayraktar, S.S.** (2018) "Tarımsal Üretimde Suriyeli Göçmen Kadın Emeği: Bereketli Topraklarda Zehir Gibi Yaşamlar", *Feminist Sosyal Politika: Bakım, Emek, Göç, Çağla Ünlütürk Ulutaş, Notabene Yayınları*, Ankara.

Dolan, C. S. (2005) *Benevolent intent? The development encounter in Kenya's horticulture industry*. *Journal of Asian and African Studies*, vol. 40, No. 6 (Winter), pp. 411-437.

Food and Agricultural Organization (2011). *The role of women in agriculture*. *ESA Working Paper*, No. 11-02. SOFA Team and Cheryl Doss. Available from, Erişim tarih, 11 Mayıs 2016, <http://www.fao.org/docrep/013/am307e/am307e00.pdf>.Dolan, 2005.

Hellio, E. (2014). 'We don't have women in boxes': channelling seasonal mobility of female farmworkers between Morocco and Andalusia. İçinde, Jörg Gertel and Sarah Ruth Sippel, (ed.) *Seasonal Workers in Mediterranean Agriculture: The social costs of eating fresh*. London, England: Earthscan.

ILO (2016) *Suriyeli İşçi, İşveren ve Girişimcilerin İşgücü Piyasasında Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri Çalıştayı Genel Değerlendirme*.

Kalkınma Atölyesi (2016) *Türkiye'de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler Mevcut Durum Raporu*, Kalkınma Atölyesi Ankara.

Kalkınma Atölyesi (2016a) *Bereketli Topraklar Zehir Gibi Yaşamlar: Suriyeli Göçmenlerin Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri Adana Ovası MEvcut Durum Araştırma Raporu*, Kalkınma Atölyesi, Ankara.

Kalkınma Atölyesi (2019/basılacak) *Yoksulun Umudu Çocuk, Mevsimlik Tarım İşçisi Hanelerin Sosyo-Ekonomik Profili ve Çocuk İşçiliği Araştırması*, Kalkınma Atölyesi, Ankara.

KEİG (2015) *Kadın Emeği ve İstihdamına İlişkin Bilgi Notları*, KEİG Platformu, İstanbul, Erişim tarihi, 15 Eylül 2015. <http://www.keig.org/content/kitapcik/bilgi%20notlari%20Agustos%202015.pdf>.

Kooy, van J., Bowman, D. (2019) *Sorrounded with so much Uncertainty: Asylum Seekers and Manufactured Precarity in Australia*, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 45(5): 693-710.

Lordoğlu, K., Aslan, M. (2016) "Beş Sınır Kenti ve İşgücü Piyasalarında Değişim: 2011-2014", *Çalışma ve Toplum Dergisi*, s.2, s.789-808.

McLaughlin, J. (2008) *Gender, Health and Mobility: Health Concerns of Women Migrant Farm Workers in Canada*. *Health Studies*. http://scholars.wlu.ca/cgi/viewcontent.cgi?article=1000&context=brantford_hs.

Mevsimlik İşçi Göçü İletişim Ağı (MIGA) (2012) *Tarımda Mevsimlik İşçi Göçü Türkiye Durum Özeti*, Friedrich Ebert Stiftung, İstanbul.

OECD (2016) *Making Integration Work. Refugees and Others in Need of Protection*. OECD Publishing Paris. Erişim tarihi, 12 Mayıs 2016, www.oecd.org/fr/migrations/making-integration-workhumanitarian-migrants-9789264251236-en.htm.

Preibisch, K., Encalada-Grez, E. (2010). *The other side of el Otro Lado: Mexican migrant women and labor flexibility in Canadian agriculture*. *Signs*, vol. 35, No. 2 (Winter), pp. 289-316.

Sachs, C. E. (1991) *Women's work and food: a comparative perspective*. *Journal of Rural Studies*, vol. 7, No. 1, pp. 49-55.

Standing, G. (2014) *Prekarya "Yeni Tehlikeli Sınıf"*, İletişim Yayınları, İstanbul.

UNFPA (2012) *Mevsimlik Tarım İşçilerinin ve Ailelerinin İhtiyaçlarının Belirlenmesi Araştırması 2011*, Erişim Tarihi 01 Mart 2016, www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1_3_635375888071845188.pdf.

Vosko, L. F. (2010) *Managing the Margins: Gender, Citizenship and the International Regulation of Recarius Employment*, Oxford University Press, Oxford.

Whatmore, S. (1991) *Life Cycle or Patriarchy? Gender Divisions in Family Farming*. *Journal of Rural Studies*, vol. 7, No. 1-2, pp. 71-76.